

Egy diszciplína születése

*Atlas of European Historiography.
(The Making of a Profession 1800–2005.)
Edited by Ilaria Porciani and Lutz
Raphael. The European Science
Foundation. Palgrave Macmillan,
New York, 2010. 187 oldal*

Nem akármilyen munkával találkozok az Olvasó, ha kezébe veszi a nemzetközi historiográfiai irodalomban jól ismert historiográfusok, Ilaria Porciani és Lutz Raphael által szerkesztett *Atlas of European Historiography* című kötetet. A rácsodálkozást, sőt csodálatot a könyv impozáns méretei (akár persze súlya is), gyönyörű kivitelezése, a benne szereplő számtalan segédeszköz (mindenekelőtt számos térkép, de fényképek, illetve grafikonok is), a szerzőgárda gazdag és kiterjedt volta váltják ki, amelyek első látásra azt sugallják, hogy nem egyszemélyes és nem is (a humán tudományokban inkább megszokott) szegényes, ágrólszakadt vállalkozásról van szó.

Nem is, hiszen a kötet az *European Social Science Foundation* egyik nagyszabású sorozatának (*Writing the Nation*) vezető, ha időrendben nem is az első darabja, amelyet több kötet követ (szám szerint összesen nyolc), s amely nyilvánvalóan összefüggésben áll egy új európai identitásnak a történetírás, közelebből a történetírás-történet, a historiográfia eszközeivel való kialakítása igényével.

Ez a fajta (koncepcionálisan is összehangolt) vállalkozás meglehetősen újszerűnek tűnik, de amit a sorozat alább ismertető kötetek képvisel, nem egészen az. Egyik fő célkitűzése/problematikája ugyan a modern történetírás/történettudomány 18. századtól kezdődő, de főként a 19–20. században kiformálódó intézményrendszerének az elemzése, illetve egyáltalán bemutatása. Ennek a vállalkozásnak pedig több

előzményét is ismerjük, például a két világháború között a francia történetírás két, szintén reprezentatív kötetben (bár más módon, mert nem vizuálisan követhetően) mutatta be az európai (sőt az egész akkori világ) történettudományának intézményrendszerét. Ez magában foglalta – többek között – az egyes nemzetek legfontosabb forráskiadványait, folyóiratait, a nagyobb történeti szintéziseket, a bibliográfiákat, a különböző segéd- és résztudományokat. Egyetemes jellegét bizonyította, hogy nemcsak a nyugat-, hanem a dél- és kelet-, valamint az észak-európai történettudományra is kitért, ezen felül az Európán kívüli területekre úgyszintén.¹

De jelen kötet előzményei közül bizvást megemlíthetjük az Amalvi és Delacroix által szerkesztett kötetet, vagy a Matthias Middel és Gabriele Lingelbach által jegyzett munkát,² amelyek bizonyítják a történetírás intézményrendszere iránti megélt érdeklődést elsősorban az 1990-es évektől.

Az atlasz alapvetően két fő részre tagolódik: az első felében a szerkesztők/szerzők³

¹ *Histoire et historiens depuis cinquante ans. I-II. (Méthodes, organisation et résultats du travail historique de 1876 à 1926.)* Paris, 1927.

² Amalvi, Christian (dir.): *Les lieux de l'histoire.* Paris, 2005.; Middel, Matthias – Lingelbach, Gabriele – Hadler, Frank (Hrsg): *Historische Institute im internationalen Vergleich.* Leipzig, 2001.

³ Mivel a kötetben nemigen válik el, hogy mi köthető kifejezetten a szerkesztők és mi a szerzők munkájához, a következőkben minden esetben együtt említem őket. Hasonlóképpen mindig egyszerre szerepeltetem a történetírás/történettudomány kifejezéseket, mivel a probléma körül (azaz, hogy a történelemmel való foglalkozás végül is tudomány vagy művészet/irodalom-e) jelentős elméleti viták folynak a történetelméleti irodalomban.

bemutatják az európai történetírás/történettudomány legfontosabb intézményeit összehasonlító perspektívában, hiszen (ez a térképeken világosan követhető) nemcsak az eddig jobban ismert nyugat-európai országok történetírásának, „történettudományának” ábrázolásáról van itt szó, hanem a közép-, kelet-, sőt észak- és dél-európai államok történettudományos fórumait is görcső alá veszik. A szerzők/szerkesztők nyilván arra törekedtek mindezzel, hogy az európai történettudományban lévő közös elemeket hangsúlyozzák (a „közös európai örökség” címszava alatt), még ha a különbségekre is kitérnek, illetve ezek a különbségek is kitűnően követhetők a térképeken és grafikonokon. A szerzők/szerkesztők elgondolása az volt (ahogy ezt a bevezetőben kifejtik), hogy alapvetően nyolc korszakra tagolják az európai történetírás intézményrendszerének kialakulását (amellett, hogy természetesen a fő hangsúly a 19–20. századra esett, illetve néhány elem felvillant a 17–18. századból is, egyfajta előzményként): 1812, 1830, 1850, 1875/78, 1900, 1928, 1955, 1980, 2005. (A számsorból kitűnik, hogy eszerint nagyjából huszonöt éves periódusokra oszlanak az utolsó két évszázad folyamatai). Nyilvánvalóan felvetődik a kérdés, hogy ez a fajta tagolás nem túlságosan mechanikus, netán aprólékos, nehezen áttekinthető-e, esetleg túlságosan a politikai vagy köztörténethez kötődik. A szerzők/szerkesztők a későbbiekben azonban igazolják, hogy ezt a tagolást megfelelő tartalommal ki tudták tölteni, illetve nem feltétlenül/mereven ragaszkodnak a huszonöt éves támponthez/beosztáshoz, s 1928 (az oslói történészkongresszus) megjelölése is azt jelzi, hogy nem kizárólag (sőt talán nem is elsősorban) a politikai történet a mérvadó számukra.

A szerzők/szerkesztők mindezen időkeretekben nagy apparátussal (és lendülettel) válaszolják fel az intézményes kiépülés fő ele-

meit. A legfontosabb intézmények (jelentős előzmények után, amire a szerzők/szerkesztők adekvát módon rámutatnak) a 19. században, a „történelem évszázadá”-ban jönnek létre, elsősorban annak második felében. Ezek sorában megemlíthetjük például a *történeti társulatokat/történelmi társaságokat*, amelyek a 19. században mindegyik nemzeti keretekben alakulnak meg, bár mindezt megelőzi a főként a helyi/lokális történelem emlékeire fókuszáló történeti társaságok működése. (Ezek részben a későbbiekben is megmaradnak.) A történeti társulatok megalapításának egyik legfontosabb eleme a szinte mindenütt kialakuló ún. „professzionális” történetírás meghonosítása (a fogalomra még vissza fogok térni). A további intézményeket is jelentős részben e társulatok működtették/finanszírozták (folyóiratok, nagyobb – szintén nemzeti keretekben kiadott – forrásgyűjtemények, forráskiadványok), de a történelmi társulatok egyik fő jellemzője az is volt, hogy tagjuk lehetett mindenki, aki a történelem iránt érdeklődött, tehát az úgynevezett „lelkes amatőrök” is. Ez változik meg jelentős mértékben a huszadik században, amikor az alapvető és ekkor alakult kutatóintézetek – CNRS, Lund, Cambridge, Göttingen stb. – már kizárólag „professzionális” (ekkor már nem így hívjuk, de mindenképpen alapvető előfeltétel a szakszerű képzettség) történészekből áll.

Roppant fontos elemei ennek a professzionalizálódásnak a nagyobb *forrásgyűjtemények*, amelyeknek a mintája a német *Monumenta Germaniae Historica* (bár vannak 17–18. századi előzményei, főként az *Acta Sanctorum*), de – amint a könyv második részéből kiderül – szinte minden európai államban, illetve népnél (esetenként még ott is, ahol nem rendelkeztek önálló államisággal) törekedtek forráskiadványok megindítására. Azok mindenképpel középkori okleveleket, diplomáciai iratokat, elbeszélő forrásokat, leveleket, naplókat stb. tartalmaztak, s egyik fő jellegzetességük (tökéletes összhangban az egyéb intézmé-

Ennek tisztázása azonban nem egy recenzio feladata.

nyekkel) az, hogy nemzeti keretekben valósultak meg (szemben például a 17–18. század mindenekelőtt felekezeti szempontjával), tehát a nemzeti öntudat, a nemzeti önérzet, a nemzeti emlékezet felkeltését és megőrzését szolgálták.

A professzionalizmus nagyon fontos „ingrediensei” voltak a szakfolyóiratok (a minta a szintén német *Historische Zeitschrift*) megindulása, illetve a szemináriumi rendszer/szemináriumok kialakulása. Sok vonatkozásban az előbbiek testesítették meg a professzionalizmust/a szakszerűséget, hiszen itt már inkább csak ellenőrizhető és kiterjedt jegyzetapparátussal rendelkező, azon alapuló cikkek jelenhettek meg, de rendelkeztek a szakszerűség egyik letéteményesének tekintett forrásközlő, valamint például a nemzetközi irodalomról tájékoztató recenziós résszel is.

Alapvető elemei ennek a 19. századi intézményesülésnek a fentiekén kívül még a múzeumok és a levéltárak is. Az előbbiek esetében szintén ki lehet emelni a 17–18. századi előzményeket (ez a levéltárak esetében is fontos), s hogy ezek ebben az időszakban (tehát a 19. században) – a korábban említett intézményekhez hasonlóan – szintén a nemzeti öntudat, a nemzeti identitás megalapozására szolgáltak (nem véletlen az elnevezés: Nemzeti Múzeum), azaz egyfajta „mesternarratíva” keretében rendezték el a (többnyire dicsőséges) múltat felölelő anyagot. A levéltárak esetében is fontos a nemzeti szempont (itt sem véletlen az elnevezés: *archives nationales*), ami a korábbi intézményekhez képest extenzív bővülést is magában foglal, hiszen korábban a családi és dinasztikus levéltárak voltak a meghatározók.

Az európai történetírás intézményesülésében jelentős szerepet játszottak (a kötet felfogása szerint) a különböző kiadók, amelyek például nagy, vaskos, főként szintén nemzeti szintézisek megírására ösztönözték a történészeket, mint az Ernest Lavisse által szerkesztett *Histoire de la France* vagy a *Cambridge Modern History*, amelyekben

már sokkal takarékosabban kellett bánni a lábjegyzetekkel, hiszen egy szélesebb (a nemzeti) közösséghez szóltak, annak történelmi öntudatát kellett megalapozniuk.

Az intézményes kiépülésben jelentős szerepet játszottak továbbá a különböző életrajzi/biográfiai sorozatok, amelyek a nemzet történetének kiemelkedő egyéniségeit örökítették meg, valamint a különböző nemzeti bibliográfiák, amelyek heroikus munkában gyűjtötték össze, tették közzé és így valamennyire átláthatóvá a mind terjedelmesebbé váló történelmi szakirodalmat.

Amint említettem, a kötet fő érdeme, „*differentia specifica*”-ja az, hogy mindezen intézményeket térképe(ke)n is ábrázolja, illetve grafikonokkal, sőt képekkel és fotókkal is illusztrálja. Természetesen a felsorolt intézmények közül nem lehetett mindent térképre vinni, ezért a szerzők/szerkesztők négy intézmény mellett döntöttek, amelyeket minden országban és az említett fő periódusokban térképeken ábrázoltak: az egyetemek (ahol történelmi tanszékek is működtek), a múzeumok, a levéltárak, valamint a kutatói intézmények/központok.

Roppant fontos jellemzője a kötetnek, hogy megkülönböztetett (illetve – szerintünk – bizonyos esetekben kissé eltúlzott) figyelmet szentel a *gender* szempontjának, azaz annak a kérdésnek, hogy hol és mikor jelentek meg az első női történészek; mikor tették egyáltalán lehetővé a nők számára az egyetemek (ezen belül persze a történelmi előadások/szemináriumok) látogatását; mikor szerezték az első nők a doktori/PhD fokozatukat, kik voltak – név szerint is – az első női történészprofesszorok stb. Mindez még fokozottabb jelentőséget kap a kötet második részében, ahol minden egyes országról külön grafikon jelzi a 20. század első felétől kezdve a női történészek számának és arányának alakulását, amiből meglehetősen érdekes konklúziókra lehet jutni. Az 1945 utáni szocialista/kommunista országokban például, ahol szinte ugrásszerűen, a nyugat-európaiak többnyire lényegesen meghaladó mértékben megnövekszik a női tör-

ténészek száma (ez szintén külön magyarázatot igényel, de nemigen derül ki ennek oka/értelmezése a kötetből).

Egyébként érdemes megjegyezni, hogy az egyik szerkesztő (Raphael Lutz professzor) jóvoltából megkülönböztetett figyelmet kap a kötetben (az első, általános részben is) a kelet-, illetve a közép-európai államok/nemzetek történetírása, már a 19. századra vonatkozóan is, amikor több esetben nem is rendelkeztek az intézmények kialakításához szinte nélkülözhetetlen állami keretekkel. 1945 után szintén külön fejezetet kapnak, amikor az elnyomó diktatúrák alatt a szóban forgó intézmények (levéltár, folyóiratok, egyetem, kutatóintézetek, múzeumok) az állami onnipotenciát, az egy párti diktatúrát leképező struktúrát öltenek: például alapvető fontosságúvá válik a munkásmozgalmi (párttörténeti) intézetek (mint „kutatóintézetek” is), párttörténeti folyóiratok alapítása, s ekkor alakul ki az a máig létező kelet-európai sajátosság, hogy nem az egyetemek a kutatás központjai, hanem a közvetlen állami (értsd párt) irányítás alatt álló ún. „történettudományi intézetek”. (Mindez felülírja a női történészek számából esetleg óvatlanul kikövetkeztethető „fejlődésre”, előbbre lépésre vonatkozó konklúziót.)

S ha már a női történészek szóba kerültek, meg kell említeni, hogy a kötet egyébként is nagy figyelmet szentel néhány „marginális” jelenségnek, így az egyes államokban (például a „történelmi” Magyarországon) élő nemzeti kisebbségek (nálunk például az erdélyi szászok) történettudományos intézményeinek. Mindezekon kívül kitekintést ad például az emigrációba kényszerített történészek tevékenységére, a kommunista és a náci diktatúra elnyomása alatt sínylődő historiográfiára, bizonyos esetekben – ennek mélyebb taglalása nem ennek a kötetnek a feladata – az Európán kívüli (jelen esetben ausztrál) történetírásra. (Az utóbbinál arra a kérdésre korlátozva, hogy miként jelenik meg az európai történe-

lem az ottani curriculumokban, ami szintén egy másfajta narratívát involvál.)

Mi jellemző a fentiekon kívül a 20. századi folyamatokra?

Mindenekelőtt kiderül, hogy a történészek alaposan kiveszik részüket (a professzionizmus ellenére?) az első világháborút övező nacionalista uszításból, bár az is igaz, hogy részben a világháború tragikus tapasztalatai/élményei vezetnek később a nemzetközi együttműködés fontosságának elismeréséhez, annak elmélyüléséhez. Ennek fő színterei azután például a nemzetközi történészkongresszusok, ahol persze nem ritkák a különböző nemzetek vagy ideológiai-politikai táborok összeütközései/csatározásai. Mint például a németeké és a lengyeleké (az első világháborúban vesztes németeket meg sem hívták a háború utáni első ilyen rendezvényre) a két világháború között, a magyaroké és a románoké 1938-ban,⁴ de emlékeztetések és tanulságosak az 1945 utáni rendszeres „pengeváltások” a szocialista és a nyugat-európai történészek (köztük a kelet- és nyugat-németek) között.

A huszadik század legfontosabb jelensége mégis inkább két tényező előtérbe kerülése: az egyik a pluralitás megjelenése, ami részben a korábban említett csoportok külön megjelenését (emigráció, Európán kívüliek, nők) is magában foglalja; részben azonban ezt testesíti meg a korábbi intézményrendszer jelentős (részben már szintén jelzett) módosulása. Hiszen például számos új folyóirat jelenik meg ekkor, amelyek közül a kötet főként az *Annales*-t, a *Past and Present*-et, a *Geschichte und Gesellschaft*-ot, a *Quaderni storici*-t vagy a *Historische Anthropologie*-t, illetve a *History Workshop Journal*-t említi, de számtalan más is említhetnénk (az osztrák *L'homme*-tól és a francia *Pénélope*től, az orosz *Casus*ig és *Odysszia*ig vagy a horvát *Otiumig*). E folyóiratok fő jellegzetessége az alternatív, kez-

⁴ Lásd különösen a Iorga–Domanovszky vitát: Nagy Talavera – Nicholas M.: *Nicolae Iorga. (A biography.)* Iasi–Oxford–Portland, 1998.

detben társadalomtörténeti, majd a szélesebb értelemben vett történeti antropológiai (mentalitástörténeti, mikrotörténeti, nőtörténeti, új kultúrtörténeti, posztkoloniális, szubaltern, emlékeztörténeti) témák előtérbe helyezése, ami jelentősen (vagy alapjában) szétfeszíti a 19. századi, mindenekezlőtt a saját nemzet történetére fókuszáló „mesternarratívát”. Hasonló pluralitás bukkan fel azután például a múzeumok esetében, ahol államilag finanszírozott (s így azt legitimáló) „nemzeti múzeumok” mellett megjelennek az alternatív, például egy kisebb közösség vagy egy speciálisabb probléma történetére összpontosító múzeumi formák, másrészt a lokális/helyi múzeumok is megizmosodnak, ami a szélesebb közönységgel való szorosabb kontaktust, azaz a „mesternarratíva” mellett egy alternatív vagy egyenesen ellen-narratíva kialakulását/megalapozását segítheti elő. Ugyanezt a pluralitást jelképezik – egyebek mellett – a magánalapítványok, amelyek egy-egy alternatív, alkalmanként a hivatalostól gyökeresen eltérő kutatási program finanszírozását is magukra vállalhatják.

A huszadik század másik leginkább szembevető (a kötetben található térképekből különösen feltűnő) jelensége azonban ezeknek az intézményeknek a hihetetlen számbeli/mennyiségi/extenzív gyarapodása („boom's year of history”-ról beszélnek/írnak a szerkesztők/szerzők). Az intézmények ezen ugrásszerű növekedése együtt jár a történelem szakos egyetem hallgatói létszám hallatlan megemelkedésével, valamint a professzorok (hivatásos történészek), ezeken belül a női történészek létszámának szintén ugrásszerű emelkedésével. A kötet második része a két világháború közötti időszakból, valamint 1955-ből, 1980-ból és 2005-ből közöl adatsorokat, és megdöbbentő, hogy a második világháború utáni növekedést követően még 1980 és 2005 között is milyen nagymértékű az extenzív bővülés. A kötet szerzői/szerkesztői persze nem foglalnak állást abban a kérdésben, hogy ez szerintük miként értelmezhető/értékelhető

(például hogy pozitív vagy negatív-e ez a folyamat), ami érthető, hiszen elég dolguk volt a térképek, adatsorok, grafikonok stb. összeállításával, másrészt az előszóban jelzik, hogy a munka bevezető jellegű, egy hosszabb kutatás első állomása. Csupán egy kérdéskörben érzékelhető értékítélet, az első rész utolsó mondataiban, ahol fel is tesszik a kérdést: miért kevesebb még mindig a női történész (az itteni grafikonokból, illetve a második részből kiderül, hogy egyedül a görögöknél több a női történész), mint a férfi? Azaz az alkalmanként impozáns számsorok ellenére sem egyenlő még a két nem helyzete, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy a hivatásos történészek körében is a nők inkább tudományos szempontból alárendelt (szubaltern), de mindenképpen alulértékelt, alkalmanként majdhogynem a férfiakat kiszolgáló munkaköröket töltnek be (asszisztensek, tudományos szervezők, szerkesztők, szemináriumvezetők stb.).

Amint korábban erről szó esett, a kötet második része egyes országokra, nemzetekre lebontva elemzi a könyv első felében felvetett szempontok alapján a történetírás „fejlődését”/alakulását. A különböző nemzetek történetírását többnyire a tárgyalt nemzetből származó történészek mutatják be – néhány kivétellel, mint például Ulf Brunnbauer (a kérdés egyik legjobb szakértője) – a Balkán, Montenegro, Macedónia stb. vonatkozásában – vagy Stefano Bottoni a magyarok esetében (igaz, magyar szerzőtárssal). Az elemzési szempontok tehát megfelelnek a kötet első felében kifejtetteknek, azaz a 18. századtól kezdődően mutatják be a legfontosabb intézményeket, egyetemi tanszékeket, múzeumokat, levéltárakat, kutatói központokat (mind térképeken), illetve az egyéb vizsgált komponenseket (folyóiratokat, szemináriumokat, történelmi társulatokat stb.), részben szöveges egységben, részben pedig nagyon áttekinthető, így nagyon hasznos kronológiai összeállításban. A szöveges részek már nem kizárólag az intézményekkel foglalkoznak, ha-

nem kitérnek az egyes nemzetek történetírásának legfontosabb irányzataira, sőt személyiségeire is, mindenütt megemlítve az első női történészeket (a későbbiekben is szüntelenül számon tartva a női történetírókat), illetve a női történetírás (vagy *gender-history*) intézményeit/fórumait, illetve annak általános alakulását. Ezek az elemzések kiterjednek az Európai Unió (illetve Európa) összes országára, tehát a „nagyok” (Franciaország, Spanyolország, Németország, Nagy Britannia, Olaszország) mellett a kisebb államokra is (Máltával, Ciprussal, Luxemburggal vagy Izlanddal bezárólag). Az elrendezés nem ábécé, hanem (többé-kevésbé) földrajzi–regionális elvek szerint történt. Azaz Észak Európától (Izland, Dánia, Finnország, Norvégia, Svédország) kiindulva, Kelet- és Dél-Európán keresztül (beleértve a balti államokat, illetve például Törökországot és az említett Ciprust is) a németalföldi/Benelux államokig (Belgium, Hollandia, Luxemburg), valamint Közép-Európaig vázolják fel az elemzett folyamatokat.

A leírásokból mindenekelőtt hallatlanul sokszínű kép bontakozik ki, hiszen az olvasónálunk meglehetősen ismeretlen, alkalmanként egyenesen „egzotikus” (észak-európai, ibériai félszigeti, németalföldi) történetírásokkal is közelebbről megismerkedhet, azaz az említett folyóiratokkal, múzeumokkal, történeti társulatokkal (immár nemzeti keretekben). Ezt az ismerkedést elősegítik a kiterjedt és alapos bibliográfiák, amelyek részben az illető ország anyanyelvén, részben a szakmában leginkább elterjedt nyelveken (angolul, németül és franciául) adnak áttekintést az illető nemzetre vonatkozó irodalomról. A sokszínűség jelentkezik például az egyes intézmények neveiben. (Azért az olvasónak és a témát esetleg oktatni is kívánó kutatónak is nagy próbát jelentene, ha megpróbálná memorizálni a dán, észt, izlandi, montenegrói, török, portugál vagy éppen kelet-európai folyóiratok, forráskiadványok, történelmi társulatok, kutatóintézetek, netán egyes történészek nevét.)

Számos esetben ugyanazok az intézmények (például Kelet-Európában) később vagy csonkán (ez még például Spanyolországban vagy Olaszországban is igaz) jelennek meg az élenjáró, a „paradigmát” a leginkább képviselő országokhoz viszonyítva. Ez a megkésettség részben a társadalmi kulturális „fejlődés” szerkezeti elmaradottságából, részben pedig politikai körülmények (az önálló állami lét hiánya, hiszen a 19. században ez biztosítja az intézményes kereteket, de a diktatúrák – az olasz, spanyol vagy portugál fasizmus, illetve a kommunizmus – nagyon jelentősen hozzájárultak a professzionalizmus csonkaságához vagy például a „társadalomtörténet”, a „szcientizmus” torzulásaihoz) sajátos voltából adódik.

Mindezzel egyidejűleg e részletelemzések egyfajta összehasonlításra is lehetőséget adnak, s ez az előzőekben említetteknel nem kisebb meglepetéssel szolgál: kiderül ugyanis, hogy a különböző, széttartónak tűnő történetírásokban számos közös, de mindenképpen összehasonlításra érdemes vonás található. Ez világossá válik a tárgyalt sorozat egyéb kötetéből is,⁵ illetve vonatkozatható bizonyos történetírói/ideológiai irányzatok majdnem egyidejű (persze jelentős eltéréseket is magában rejtő) megjelenésére. Jelen sorok szerzőjének például nem kis meglepetést okozott, hogy a két világháború közötti holland történetírás esetében a

⁵ A *Writing the Nation* című sorozat kötetei közül lásd még: *The Uses of the Middle Ages in Modern European States (History, Nationhood and Search for Origins)*. Ed. by R. J. W. Evans – Guy P. Marchall. Palgrave Macmillan, 2011.; *Disputed Territories And Shared Pasts (Overlapping National Histories in Modern Europe)*. Ed. by Tibor Frank – Frank Hadler. Palgrave Macmillan, 2011.; *Nationalizing the Past (Historians as Nation Builders in Modern Europe)*. Ed. by Stefan Berger – Chris Lorenz. Palgrave Macmillan, 2010.; *The Contested Nation (Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories)*. Ed. by Stefan Berger – Chris Lorenz, Marchal. Palgrave Macmillan, 2008.

szervezők „nagy holland” és „kis holland” történetírás szembenállásáról, alkalmanként ádáz vitáiról beszélnek, amelynek fő motívumai szinte szóról szóra megegyeznek az akkori magyar történetírás (Szekfű Gyula szóhasználatával) „nagy magyar” és „kis magyar” irányzatainak motívumaival, beleértve az egymással folytatott – nem kevésbé ádáz – vitákat.

De a leginkább szembeszökő jelenség talán az, hogy a folyamatok fő irányjai (eltekintve az olyan szélsőséges esetektől, mint az 1990-es években történelme során először önálló Montenegró vagy Macedónia) szinte mindenütt megegyeznek, illetve – feltehetőleg – ugyanabban a fogalmi keretben írhatók le. Azaz a 19. században a fővonalat mindenütt az ún. professzionális történetírás jelensége adta (ennek összes – például retorikai – implikációival együtt); a 20. században pedig a társadalomtörténeti, a „szcientista” történetírás adja a különböző folyamatok (és így intézmények) értelmezésének a kulcsát. Míg a hetvenes évektől kezdődően a „nyelvi fordulat”, illetve a különböző egyéb fordulatok (mikrotörténet, történeti antropológia előtérbe kerülése) és a posztmodern történetírás (ami Kelet-Európában csak az 1990-es években bukkanhatott fel) az interpretáció egyik fő bázisa. Ebbe a fogalmi keretbe illeszthető, illetve ezzel jár együtt az a másik – már említett – közös vonás, hogy a háború után, illetve az 1980-as évektől 2005-ig igen nagy mértékben emelkedett a történelemmel foglalkozók száma (a hallgatóké is), ezen belül pedig a női történészek aránya.

Hogyan lehet értékelni végül az itt ismertetett kötetet? Mindenekelőtt ismételtenszögezhető, hogy (a bevezetőben említett megszorításokkal együtt) mindenképpen újszerű, eredeti, roppant nagy szerkesztői (és persze kisebb mértékben szerzői) munkát igénylő vállalkozásról van szó. Úgy gondolom, hogy a kötet mindenekelőtt didaktikai célzattal készült, s a különböző nemzetek intézményeinek összehasonlító adatbázisával, a jelzett kronológiákkal, illet-

ve bibliográfiákkal, valamint (főleg az első részben található) általános, a 19–20. század összeurópai folyamatait összefoglaló tekintettel nélkülözhetetlen segédeszköz lesz a történetírás történetét oktatóknak és kutatóknak. Az persze egy másik kérdés (ezt korábban szintén jeleztem), hogy a szóban forgó oktató milyen metodikai segédeszközökkel tudja indokolni a jelzett, néhány esetben ténylegesen (magyar szemszögből persze, de ez *vice versa* is igaz) „egzotikusnak” tűnő/minősíthető intézmények, történetírók, illetve történetírói áramlatok tárgyalásának/tanulásának szükségességét. Ugyanakkor a kötet arra a problémára is világos választ ad, hogy (többek felfogásával ellentétben) a történetírás története nem merül ki a nagy történetírói egyéniségek vagy iskolák gondolatainak, eszméinek elemzésében, azaz nem merő eszmetörténet (bár az is), s főleg nem – ennek extrém végigvitelével – pusztán történetfilozófia.

Mindezzel együtt az impozáns kötet számos egyéb kérdést is felvet; például azt, hogy a történetírás a 19. században alapvetően nemzeti keretek között jött létre, s „nemzeti tudomány” maradt, a nemzeti szuverenitás megalapozását, a nemzeti öntudat felkeltését szolgálta. Kérdés viszont, hogy a huszadik században, amikor (a kötet tanúsága szerint is) nagyobb teret kaptak a társadalmi szuverenitás, a társadalmi modernizáció kérdései (vagyis a társadalomtörténeti program alapvetései), végül is sikerült-e meghaladni e nemzeti kereteket, a nemzetközpontságot. Illetve, ha a huszadik században a történészek, például a historiográfia oktatói nem pusztán saját nemzetük történetírásával kívánnak foglalkozni, milyen irányokban tudják ezt át- és megtörni? Hiszen elgondolkodtató (ha némi szükségszerűség is van mindebben), hogy a különböző szerzők mindenekelőtt saját nemzetük történetírásában mélyültek el, abban „vannak otthon”, nyilván saját portájukon is azt tanítják mélyebben, nagyobb óraszámban, s emellett csak a nagyobb, a paradigmákat már csak a nyelvi korlátok

miatt is meghatározó nemzetek historiográfiájára jut idő, energia és szakirodalmi tájékozódás. (Ezzel persze követik az általános syllabusok tematikáját.)

Nyitva hagyják a szerzők/szerkesztők azt a – korábban szintúgy felvetett – kérdést is, hogyan értékelik, értelmezik azokat a megdöbbentő adatokat, miszerint még az 1980-as évekhez képest is megtöbbszöröződött a történelmet oktatók (a hivatásos történészek), illetve a történelmet hallgatók száma, sőt az egész intézményrendszer halhatlan mértékben kibővült. Pusztán diplomás túltermelésről, ezzel egyfajta elsekélyesedésről, „eltömegesedésről” van szó, vagy pedig valamiféle előremutató folyamatról? Akkor viszont meg kell fordítani az állítást, s nem a 19. század, hanem a 20. (vagy a 21.) a történelem évszázada, a *saeculum historiae*.

A mennyiségi (és persze részben minőségi) mutatók mellett az is felvetődik, hogy a történelem/történettudomány milyen helyet foglal el a tudományok, társadalomtudományok hierarchiájában. (Persze kérdés, hogy ezt milyen atlaszban lehetne ábrázolni, de az ilyen jellegű komparatiztika igénye is indokolható.) Hiszen például Michel de Certeau⁶ már a hatvanas-hetvenes években is arról beszélt, hogy – ellentétben a 19. századdal, amikor vezérlő tudomány volt – a történelemnek a saját korában be kell érnie

egyfajta „segédtudomány” szerepével, amelynek fő feladata nem szubsztanciális igazságok megfogalmazása, hanem pusztán a „szignifikáns különbségek” felmutatása. Igaz persze, hogy a vezető szerep elvesztése, azaz az egyéb, újonnan előtérbe került társadalomtudományok (szociológia, antropológia) nagy kihívásai készítették és készítetik a történetírást/történettudományt saját alapjainak újragondolására, a politikatörténet primátusának s így a nemzeti mesternarratíva feladására, új témák keresésére, ezzel az egyéb tudományokkal való szorosabb kooperációra is. (Amire a kötet – nem feltétlenül térképeken – számos példát hoz; illetve erre utal a „pluralitás” iránti hangsúlyozott igény is, ami – szemben a 19. század „mesternarratívára való törekvésével – a 20. századi folyamatok egyik fő jellemzője.)

Ezek persze mind olyan kérdések, amelyek részben túlmutatnak a jelen kötet vállalt feladatánál; részben a sorozat egyéb kötetekben is tárgyalják azokat. Tekintsük tehát mindezt egyfajta kiindulásnak/kiindulópontnak (a szerkesztők is annak szánták), s a további általános konzekvenciák keresése előtt mélyüljünk el az itt elének tárt „ördögben”, azaz a hallatlanul bőséges részletekben, amelyek megemésztése/feltárása úgyszólván jó néhány évünket igénybe veszi még.

ERŐS VILMOS

⁶ Certeau-tól magyarul legújabbban vö. Certeau, Michel de: *A cselekvés művészete. (A mindennapok leleménye I.)* Budapest, 2010.